

Тұтқышбай И.А*., Нурдилда А.Ш., Орынбаева Б.М
в.ғ.к., профессор М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан.
магистр оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан.
магистр оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
**ЖАЗЫҚСЫЗ ЖАЛАҒА ҰШЫРАҒАН ЗҰЛМАТ ЖЫЛДАР МЕН
ОТАН ҮШІН ОТ КЕШКЕН**

Автор корреспондент: ibragim1260@mail.ru

Түйін: «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында өткен жылдың күзінде «Ұлы дала елінің жеті қыры» атты мақала жалғасы болып Рухани жаңғыруға үлкен серпін берді. «Рухани жаңғыру» бағдарламасының құндылықтары қағидаларына негізделген жалпыұлттық тарихи сананы қалыптастыру, Қазақстандық бірегейлік пен бірлікті, этносаралық қатынастарды нығайту болып табылады. Саяси қуғын – сүргін және ашаршылық құрбандарын еске алу күніне арналған «Болашақ үшін естелік» «Тарихтан тағылым – өткенге тағзым» - «Память во имя будущего» халықаралық форум аясында аудандарда, қалаларда, облыстарда өтетін арнайы жұмыс жоспарлар, жыл сайын кездесулер, дөңгелек үстелдер ұйымдастырулар өтуде. Сикымбаев Тұтқышбай өмірі медицина-фельдшер Арыс денсаулық сақтау бөлімінде, оқу-ағарту істерін мешіттерде арабша оқытқан, ауыл шаруашылық салаларында колхозда көптеген қызметтері көпшілік қауымға таныс, имам молда, арабша сауатты болған, оқыған, көзі ашық кісі. Фельдшер дәрігер болып қызмет атқарған жылдары, жаңа туылған нәрестелерге «Қызылша» ауруына екпе жасаған және туберкулезге қарсы алғаш рет «БЦЖ» вакцина екпесін егіп, бірнеше жүздеген жас балаларды аман алып қалған ақ халатты дәрігер, молда.

Кілт сөздер: Қызылша, көк жөтел, Саяси қуғын - сүргін, зұлмат, Ұлы Отан соғыс.

Кіріспе. Елбасы Н.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында өткен жылдың күзінде «Ұлы дала елінің жеті қыры» атты мақала жалғасы болып Рухани жаңғыруға үлкен серпін берді. «Рухани жаңғыру» бағдарламасының құндылықтары қағидаларына негізделген жалпыұлттық тарихи сананы қалыптастыру, Қазақстандық бірегейлік пен бірлікті, этносаралық қатынастарды нығайту болып табылады. Саяси қуғын – сүргін және ашаршылық құрбандарын еске алу күніне арналған «Болашақ үшін естелік» «Тарихтан тағылым – өткенге тағзым» - «Память во имя будущего» халықаралық форум аясында аудандарда, қалаларда, облыстарда өтетін арнайы жұмыс жоспарлар, жыл сайын кездесулер, дөңгелек үстелдер ұйымдастырулар өтуде.

ҚР Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың 1997 жылғы 5 сәуірдегі Жарлығымен (2011 жылғы толықтыруларымен) 30-шы жылдардағы жаппай ашаршылық құрбандарын және халықтардың Қазақстанға жер аударылуын еске алу мақсатында 31 мамыр Саяси қуғын-сүргін және ашаршылық құрбандарын еске алу күні деп белгіленді.

Сихымбаев Тұтқышбай 1878 ж. бұрынғы Арыс (кейінгі Бөген, Ордабасы) ауданы Ұялыжар колхозы №3 ауылында дүниеге келген. Бұрынғы Арыс аудандық денсаулық сақтау бөлімінде медицина фельдшер қызметін атқарған, арабша дәріс оқыған.

Атамыз 1930-1938 жылдары аралығында Ұялыжар колхозы №3 ауыл имамы молда болып, жас балаларға арабша дәріс оқып имандылыққа баулыған, Қызылша ауруының өршіп тұрған кезінде ауыл балаларына ем-дем жасаған. Сикымбаев Тұтқышбай өмірі медицина-фельдшер Арыс денсаулық сақтау бөлімінде, оқу-ағарту істерін мешіттерде арабша оқытқан, ауыл шаруашылық салаларында колхозда көптеген қызметтері көпшілік қауымға таныс, имам молда, арабша сауатты болған, оқыған, көзі ашық кісі.

Фельдшер дәрігер болып қызмет атқарған жылдары, жаңа туылған нәрестелерге «Қызылша» ауруына екпе жасаған және туберкулезге қарсы алғаш рет «БЦЖ» вакцина екпесін егіп, бірнеше жүздеген жас балаларды аман алып қалған ақ халатты дәрігер, молда. Кеңес Одағы кезінде туберкулездің алдын алу үшін БЦЖ вакцинасын қолданған, ол кісінің емдері – «БЦЖ»BCG (көк жөтел - туберкулезге қарсы М.Tuberculosis қоздырғышы) дәрісін жасөспірімдерге қолданған. 1938 жылғы қуғын-сүргін, Репрессияға ұшыраған жылдары, түрлі ұлт өкілдерінің басынан кешірген қиындықтары, зұлмат жылдары жасалған қиянаттары, 1938 жылдың қақаған 25 қаңтарында тұтқынға алынып, жазықсыз қамалған, күнәсіз 9 ақпан 1938

жылы атылып кеткен зиялы азаматтардың бірі де бірегейі Сихымбаев Тұтқышбай.

Сихымбаев Тұтқышбай бабамыздан тараған 4 қыз, 2 ұл болған. 1. Абдуллақызы Күлия әжеміз (бабамыздың әйелі - жары) 1900 жылғы.

2. Тұтқышбаева Жұмакүл үлкен қызы 1920 жылы туылған.

3. Тұтқышбаев Құллан үлкен ұлы 1923 жылы туылған.

4. Тұтқышбаева Сарикент (Сырлыкүл) ортаншы қызы 1924 жылғы.

5. Тұтқышбаева Шарбан (Шерзат) ортаншы қызы 1926 жылғы.

6. Тұтқышбаев Қызыл Әскер (Әскер менің әкем) кіші ұлы 1934 жылғы.

7. Тұтқышбаева Ерзана кіші қызы 1937 жылғы, (барлығы дүниеден озғандар).

Қыздарын жастайынан тұрмысқа беріп, үлкен ұлы Тұтқышбаев Құллан 1923- жылы туылған. Ұялыжар колхозы, Арыс ауданы, Оңтүстік Қазақстан облысы, ҚСССР. Ұлы Отан соғысына 1941- жылы небәрі 18 жасында яғни 28.05.1941 жылы Арыс аудандық военкоматтан аттанып кетті ҰОС, 21.07.1943 жылы Ресейдің Орлов облысы, Болховский ауданы, Болхов қала маңында қайтыс болған. Брянский фронтында қатысқан, бірнеше медаль, орден алған, оралмайды, қара қағаз келген. «Фашистермен ұрыста Ерлікпен қаза тапты» - деген қара қағаз келген екен (Подольск к.), бірақ қай жерде қайтыс болғаны жазылмаған. Әкем Әскер Тұтқышбайұлы (Сихымбаев Тұтқышбай бабамыз атылған жылы) 4 жасында жетім, (Тұтқышбай Құллан ағасы ҰОС қайтыс болғанда) 9 жасында қалған. Жас кезінде «халық жауының» ұрпағы болғаны үшін көп қиындық көргенін айтып отыратын.

Есін жиып, ер жеткен соң, атамның (бабамыздың) не үшін «Халық жауы» болғанын анықтау үшін түрлі мекемелерге хаттар жолдап іздене бастаған. Оңтүстік Қазақстан, Алматы, Ресейдегі Мәскеу мұрағаттарына сұрау хаттардың бірнешеуін жіберген, талмай іздену өз нәтижесін берді. Сихымбаев Тұтқышбайдың жазықсыз атылғаны, енді ақталғаны туралы соттың шешімімен 1970 жылы алған Әскер әкемнің көңілі орнына келді. Сол кісі яғни Тұтқышбаев Аскер жалғыз тұяқтан өсіп өнген 6 қыз, 3 ұл, 29 немере, 15 шөбере біздер боламыз. Сондай ақтандақ беттердің 1937-1938 жылдарындағы саяси қуғын сүргін құрбандарының тарихы осындай біртуар ұлт жанды, қазақ, Ұялыжар халқының бетке ұстар азаматы 1878 жылы туылған Сихымбаев Тұтқышбай өмірі мен қызметі туралы тың деректер Оңтүстік Қазақстан облысы Шымкент қаласындағы «Саяси қуғын сүргін құрбандары» мұражайында таптырмас сарғайған құжаттар табылды.

Сихымбаев Тұтқышбай өмірі шаруа отбасында тәрбиеленген, өмірінің алғашқы жылдарында Бұхара, Түркістанда оқып білім алып, арабша сауатын ашып, ауыл молдасы болып мешіт ұстаған. 1920-1925 жылдары Шымкентте медицина фельдшері мамандығы бойынша білім алып Арыс аудандық денсаулық бөлімінде мед.фельдшер қызметінде, оқу ағарту істерін мешіттерде арабша дәріс берген көзі ашық кісі болған. Ол кісінің емдерінің бірі «БЦЖ - ВСГ» дәрісін жас өспірімдерге қолданған, ол дәрі бүгінгі таңға дейін медицина дәрігерлері «БЦЖ - ВСГ» вакцинасын қолданады, әлі күнге дейін орны бар дейді ел қариялары Қаржауов А., Махамбетов Ж., Ысқақов А., Алпысбаев У., Абулдаева С., Өтегенов Ж.Т., т.б. (Бекмурзаев Е.Е., Егізбаев А.Е., Айнақұлов Ж.Ә. жиендер) естелік сөздерімен баяндама, дін өкілдері дұға тілектерімен бата берді, Сихымбаев Т. жазықсыз жала Голощекин репрессиясына (НКВД) ұшыраған.

Тарихымызды қастерлей білетін Оңтүстік өңірінде еліміздің 10 жылдығына орай 2001 жылы 2-ші қарашасында Облыстық Саяси қуғын сүргін құрбандарының Музейі ашылды. Осы іс шараға үздік еңбек ардагері, бірнеше орден, медальдардың иегері Тұтқышбаев Әскер яғни әкеме сый құрмет көрсетілді Шымкент қаласында. Келер жылдары Даңқ Мемориалында Тұтқышбаев Құллан (әкеміздің ағасына) атамыздың аты алтын әріппен (ҰОС аттанған Ордабасылықтар) қатарында жазылған, Сихымбаев Тұтқышбай бабамыздың туып өскен Уялыжар (Бөржар а\о) көшесінің біріне «Сихымбаев Тұтқышбай» атындағы көше есімі салтанатты түрде ашып Облыстық, аудандық Ономастика басшылары, ауыл тұрғындардың қолдауымен берлігеннің куәсіміз. Оңтүстік Қазақстан, Айғақ, Ордабасы оттары т.б. газет журналдарда түрлі деңгейлерде БАҚ өкілдерімен (Сихымбаев Т., Тұтқышбаев Қ., Тұтқышбаев А. туралы тарихи деректер) мақалалар жазылып жарыққа шыққан. Соңғы өткен уақыттарға көз жүгіртетін болсақ, Ұялыжар ауылының тұрғыны Сихымбаев Тұтқышбай әлі күнге дейін ел қариялары, өз заманының қазақ зиялылары мен қарапайым тұлғаларының бірі ретінде ел-халқының жадында мәңгілік сақталатынына мәңгілік сенеміз.

Сурет – 1,2 Ата - Баба құрметіне «Сихымбаев Тұтқышбай» есімі, Бөржар ауыл округі көшесіне берілу, ашылу рәсімі, елдің ұрпақтарының қуанышысы мен халық жиылысынан көрініс.

Сурет-3. Бөржар а\о Ұялыжар ауылында «Сикымбаев Тұтқышбай» көшенің ашылу салтанатында ҚР Өн ұранынан және Мәдениет үйіндегі мерекелік жиналыстан көрініс ұлағатты ұстаз Ысқақов А, тыл және үздік еңбек ардагері Тұтқышбаев А, ұлағатты ұстаз Алпысбаев У, Бөржар ауыл округ әкімі Жолболды С. және ұлағатты ұстаз Абулдаева С.

Өткен тарихымыздың куәсі болған ата-бабаларымызды еске түсіріп қана қоймай, аялап жазықсыз жазаланған Зұлмат 30-ші жылдары ашаршылық және Қазақстанда «Саяси қуғын – сүргін құрбандарын» еске алу, боздақтарымызды ардақтап, есімдерін ел жұртқа таныта білсек, бабалар алдындағы парызымыздың аз да болса бір өтеуі болар еді деп «Алаш ардақтарына, Алаш арыстарына, Ата бабаларымның рухына» бас иіп тағзым етемін. Мақалалар «Елін сүйген азаматты ұмытпайық» Өткен күнде белгі бар. (С.Тұтқышбай Саяси қуғын сүргін құрбаны, тыл және еңбек ардагері А.Тұтқышбаев туралы) Ордабасы оттары қоғ.саяси апта.газет 6.02.2010.№6,7(6998-99), Ұлы Отан соғысының боздақ ардагері (ҰОС қайтыс болған Тұтқышбаев Құлән) атамыз. Тыл және ауыл шаруашылығы саласының үздік еңбек ардагері Тұтқышбаев Әскер әкеміздің әлі күнге дейін ел қариялары, өз заманының тұлғалардың бірі ретінде, «Ерліктеріңізге мәңгілік тағзым етеміз» бірге қызметтес болған ардагерлер ел-халқының жадында мәңгілік сақталатынына, мәңгілік сенеміз де жаңғырып сақталады – ұмытпайды. Бізде тарих көп ақ, ал Егеменді елімізге танылмаған тарихи қазақ зиялылары мен қарапайым халықтан құралған тұлғалы ата бабаларымыз одан да көп ақ.

ҚР Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Президенттің әлеуметтік бес бастамасы» барлық Қазақстандықтарға яғни көркейген Егеменді елімізге тамаша тарту болды. Соның ішінде 3-ші бастамада: «Жоғары білім алудың қолжетімділігі мен сапасын арттырып, студент жастардың жатақханадағы жағдайын жақсарту» делінген болатын. Әсіресе студент-

жастарға әлеуметтік жағынан қолдау көрсету мәселесіне ерекше тоқталды, ұдайы қамқорлық таныту мен сапалы білім беріп қана қоймай «Болашақ» кепілі білімді жастарды тәрбиелеу ісінде М.Әуезов ат. ОҚУ-ң алдағы уақытта басшылыққа алатын арнайы жоспарлар құрылған. Бүгінгі күні Тәуелсіз еліміздің көркейген шағында үнемі көп ұлтты халқымыздың игілігін арттырып, еліміздің тұрақты даму жолындағы Ұлы мақсат пен армандардың орындалуына серпінді жобалар жасалуда.

Қазіргі таңда студенттерге, жас жанұялық отбасыларға ұлттық өнегелі құндылықтарымызды жаңғырту, мәдениетімізді таныту, рухани – адамгершілікті нығайту, тарихи сананы қалыптастыру, тәуелсіз елімізді өркендетуде өскелең ұрпақты өз елін құрметтеуде, өзге елге танытуда барлық мүмкіндіктер қарастырылған.

Тәуелсіз Еліміздің халық қалаулылары мен құрметті зиялы азаматтардың іс – әрекеті, көпшіліктің пікірімен үндесіп, үлгі тұтарлықтай жетістіктерімізбен игі іс жасайтындарына, қоғамымыздың дамуына, болашақ ұрпақ үшін тарихымыздың гүлденуіне елеулі үлес қосатынына кәміл сенім білдіремін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тұтқышбай И.А. «Елін сүйген ер азаматты ұмытпайық» Мәселе. Дөнгеленген дүние Респ.қоғамдық саяси газеті 25.02.2009.№48(168)

2. Тұтқышбай И.А. «Елін сүйген азаматты ұмытпайық» Өткен күнде белгі бар.(С.Тұтқышбай Саяси қуғын сүргін құрбаны, тыл және еңбек ардагері А.Тұтқышбаев туралы) Ордабасы оттары қоғ.саяси апта.газет 6.02.2010. №6,7(6998-99).

3. Тұтқышбай И.А. «Мақтан тұтамыз» Өмір өзен.(Ұлы Отан соғысының тыл және еңбек ардагері А.Тұтқышбаев туралы) Ордабасы оттары қоғамдық саяси апталық газет 19.05.2012.№22(7118).

4. Тұтқышбай И.А. «Соғыс жетімі» Өмір өзен.(С.Тұтқышбай Саяси қуғын сүргін құрбаны, Қ.Тұтқышбаев ҰОС ардагері, тыл және еңбек ардагері А.Тұтқышбаев туралы) Ордабасы оттары қоғ.саяси газет 21.03. 2015. №15 (7265).

5. Лаура Тастанбекова «Отан үшін от кешкендер» Жеңісті жақындатқандар. Жаңғырық.70 жыл ҰОС (Қ.Тұтқышбаев ҰОС ардагері, тыл және еңбек ардагері А.Тұтқышбаев туралы) Оңтүстік Қазақстан облыстық қоғ.саяси газет 15.06.2015.№91-92(19908).

6.Тұтқышбай И.А. «Әулеттің шежірелік анықтамалығы» (ҰОС –72 жыл, Тәуелсіздікке – 25 жыл, Ашаршылық оқиғаларына - 80 жыл, Саяси қуғын-сүргін, репрессияға – 80 жыл). Ордабасы ауд. Көпшілікке арналған кітапша. Шымкент, 2017ж.11 бет.Таралым 70.

Аннотация: В рамках программы «Духовное возрождение» прошлой осенью статья «Семь краев Великой степи» дала большой импульс духовному возрождению. Формирование национального исторического сознания, основанное на принципах программы «Духовное возрождение», - это укрепление казахстанской идентичности и единства, межнациональных отношений. Специальные планы работы, ежегодные встречи, круглые столы в районах, городах, регионах в рамках международного форума «Память для будущего» - «Уроки истории - дань уважения прошлому» - «Память во имя будущего» посвященный Дню памяти жертв политических репрессий и голода. Сихымбаев Туткышбай - фельдшер, в Арыском отделении здравоохранения работал, преподавал арабский языкв мечетях, в сельском хозяйстве много лет проработал в колхозе. За годы работы фельдшером он был белым воротничком, муллоу, который вакцинировал новорожденных от кори и впервые вакцинировал их против туберкулеза вакциной БЦЖ, спасая несколько сотен маленьких детей.

Ключевые слова:Корь, коклюш, политические репрессии - репрессии, тьма, Великая Отечественная Война.

Abstract: Within the framework of the program “Spiritual Revival” last fall, the article “Seven Lands of the Great Steppe” gave a great impetus to spiritual revival. The formation of national historical consciousness, based on the principles of the "Spiritual Revival" program, is the strengthening of Kazakhstani identity and unity, interethnic relations. Special work plans, annual meetings, round tables in districts, cities, regions within the framework of the international forum "Memory for the Future" - "History Lessons - Tribute to the Past" - "Memory for the Future" dedicated to the Day of Remembrance of the Victims of Political Repression and Hunger. Sikhymbaev Tutkysbay - medical assistant, worked in the Arys department of health, taught Arabic in mosques, worked in agriculture for many years on a collective farm. Over the years as a paramedic, he was a white-collar mullah who vaccinated newborns against measles and vaccinated them for the first time

against tuberculosis with the BCG vaccine, saving several hundred young children.

Keywords: Measles, whooping cough, political repression - repression, darkness, the Great Patriotic War.